

LITTERATURENS NYCKLAR

Innehållsförteckning

LITTERATURENS NYCKLAR.....	1
INLEDNING.....	2
<i>Vad innehåller blocket?</i>	<i>2</i>
<i>Svenska 3: Centralt innehåll och kunskapskrav.....</i>	<i>2</i>
ATT LÄSA OCH TOLKA	4
<i>Disposition och begrepp</i>	<i>4</i>
<i>Förslag på arbetsgång</i>	<i>4</i>
<i>Mer om textens tomrum</i>	<i>6</i>
ANALYSERA NOVELLER OCH ROMANER.....	7
<i>Varför analysera?</i>	<i>7</i>
<i>Mer om genrer</i>	<i>7</i>
<i>Mer om tema.....</i>	<i>8</i>
<i>Mer om berättarperspektiv.....</i>	<i>9</i>
<i>Analysera ett tema</i>	<i>10</i>
ATT ANALYSERA POESI	12
<i>Högläsning av Skriket.....</i>	<i>12</i>
<i>Arbeta med kapitlet.....</i>	<i>12</i>
ATT ANALYSERA DRAMATIK.....	14
<i>Den starkare</i>	<i>14</i>
<i>Mer om planteringar.....</i>	<i>15</i>
<i>Tre teatertraditioner – förslag på arbetsgång.....</i>	<i>15</i>

Inledning

Vad innehåller blocket?

Blocket "Nycklar till litteraturen" innehåller fyra kapitel:

- 1) "Att läsa och tolka"
- 2) "Analysera noveller och romaner"
- 3) "Analysera poesi"
- 4) "Att analysera dramatik"

Det huvudsakliga syftet med blocket är att introducera eleverna för ett mer litteraturvetenskapligt förhållningssätt till skönlitteratur. Blocket fördjupar elevernas förståelse för vad skönlitteratur är och för att man kan läsa och förstå skönlitterära texter utifrån olika perspektiv.

Det inledande kapitlet, "Att läsa och tolka", är tänkt som en introduktion till det övriga blocket och byggs upp kring frågeställningarna *vad* skönlitteratur är, *varför* vi ska läsa skönlitteratur och *hur* man kan läsa och analysera skönlitterära texter på olika nivåer och ur olika perspektiv.

Det tre följande kapitlen, "Analysera noveller och romaner", "Analysera poesi" och "Att analysera dramatik", fokuserar på varsin litterär genre: prosa, lyrik och dramatik. Varje kapitel innehåller genomgångar av centrala litteraturvetenskapliga begrepp och verktyg relevanta för analys av texter inom respektive genre. Kapitlen innehåller flera textexempel och avslutas med texter för egen analys samt sammanfattande analysmallar.

I blocket finns även tre intervjuer med: en litteraturvetare, en litteraturkritiker och en dramatiker.

Svenska 3: Centralt innehåll och kunskapskrav

Blocket "Nycklar till litteraturen" anknyter i första hand till den femte punkten i det centrala innehållet i kursen Svenska 3:

Centralt innehåll

Skönlitterära texter, författade av såväl kvinnor som män, inom genrerna prosa, lyrik och dramatik. Litteraturvetenskapligt inriktad analys av stilmedel och berättartekniska grepp. Litteraturvetenskapliga begrepp och verktyg.

Blocket anknyter i första hand till följande kunskapskrav:

Betyg E	Betyg C	Betyg A
Eleven kan göra en fördjupad, textnära litterär analys av ett tema, en genre eller ett författarskap.	Eleven kan göra en fördjupad och utförlig textnära litterär analys av ett tema, en genre eller ett författarskap.	Eleven kan göra en fördjupad, utförlig, träffsäker och nyanserad textnära litterär analys av ett tema, en genre eller ett författarskap ur flera perspektiv .
I analysen använder eleven med viss säkerhet litteraturvetenskapliga begrepp och verktyg samt ger stöd för sin tolkning genom belägg från texterna.	I analysen använder eleven med viss säkerhet litteraturvetenskapliga begrepp och verktyg samt ger stöd för sin tolkning genom väl valda belägg från texterna.	I analysen använder eleven med säkerhet litteraturvetenskapliga begrepp och verktyg samt ger stöd för sin tolkning genom väl valda belägg från texterna.

Att läsa och tolka

Disposition och begrepp

Kapitlets disposition följer, grovt, de tre frågorna *vad*, *varför* och *hur* vad gäller läsning och analys av skönlitteratur. I varje avsnitt tas ett antal grundläggande begrepp upp till diskussion. Här är en översikt över kapitlets struktur och de begrepp som behandlas:

VAD är skönlitteratur?

Denna fråga genomsyrar avsnitten "Litteraturens spännvidd" (s. 180–182), "Vad är skönlitteratur?" (s. 183–186) och "Litteraturens genrer" (s. 194–195). Även om eleverna naturligtvis är väl bekanta med begreppet skönlitteratur är tanken att problematisera begreppet och visa på att detta också är en fråga som intresserar litteraturvetare. Vad som skiljer skönlitteratur från sakprosa behandlas i ett tidigare avsnitt i läroboken (s. 86–91), som med fördel kan läsas parallellt med avsnitten i detta kapitel.

Begrepp/termer som tas upp i avsnittet: *skönlitteratur, fiktion, genre*

VARFÖR läsa skönlitteratur?

Denna fråga fångas framför allt upp i avsnittet "Litteraturläsning – lika farligt som livet självt?" (s. 187–190). Här förs resonemang kring varför vi läser och hur synen på läsning har förändrats genom historien.

Begrepp/termer som tas upp i avsnittet: *litteraturläsning, censur, moralisk relevans*

HUR läsa skönlitteratur?

Denna fråga behandlas i avsnitten "Att läsa på olika nivåer" (s. 191–192) och "Innanför och utanför texten" (s. 192–193). Här diskuteras hur det egentligen går till när vi läser en skönlitterär text och hur vi kan läsa på olika nivåer och med olika perspektiv.

Begrepp/termer som tas upp i avsnittet: *textens tomrum, litterär kompetens, litteraturvetenskap, biografisk läsning, textnära läsning, det läsarorienterade perspektivet, det feministiska perspektivet, intertextualitet*

Förslag på arbetsgång

Översikten över kapitlets disposition och huvudsakliga innehåll här ovanför kan fungera som upplägg för arbetet med kapitlet i klassrummet. Här är ett förslag på en arbetsgång.

VAD är skönlitteratur?

1. Inled med att låta eleverna fundera på frågan: Vad är skönlitteratur? Hur kan skönlitteratur definieras? Vilka olika svar får ni i klassrummet?
2. Om ni inte redan arbetat med sidorna 86–91 kan eleverna med fördel få läsa de två utdragen nu, om mötet mellan Siri von Essen och August Strindberg och ta fasta på vad som skiljer de två utdragen åt. Därmed får ni också en diskussion kring vad som skiljer skönlitteratur från vetenskapliga texter.
3. För att illustrera skönlitteraturens spännvidd, visa gärna en tjock roman av en författare och en bok med samlade dikter av en annan författare (i läroboken jämförs Mo Yan med Tranströmer). Det blir mer effektivt när eleverna får se ett konkret exempel.
4. Läs mikronovellen *Det är fest!* (s. 181) och låt eleverna arbeta med "Samtala om texten" på sidan 182. Fundera kring vad som gör denna text till skönlitteratur.
5. Läs avsnittet "Vad är skönlitteratur?" och diskutera hur väl Terry Eagletons kriterier överensstämmer med klassens definition. Mot bakgrund av Eagletons

fem kriterier, kan eleverna även få fundera över om en rolig historia, alltså ett skämt, kan räknas in i begreppet skönlitteratur. Eagleton tar själv upp det exemplet i sin bok *The Event of Literature* (Yale University Press 2012). Han menar där att även om roliga historier kan sägas kvala in på vissa av kriterierna, kan de inte betraktas som skönlitteratur, eftersom sammanhanget också är viktigt. Vi tänker helt enkelt inte på skämt och vitsar i termer av skönlitterärt berättande. Vitsar belönas inte med litteraturpriser, recenseras inte av litteraturkritiker och trycks inte särskilt ofta i inbundna böcker.

6. Den andra "Diskutera"-uppgiften på sidan 186 kan fungera bra som övergång till nästa avsnitt.

VARFÖR läsa skönlitteratur?

1. Inled med att låta eleverna fundera på frågan: Varför läser (eller inte läser) eleverna skönlitteratur? Varför har de läst skönlitteratur under sin skoltid? Vad har samtalen om det lästa kretsat kring?
2. Läs avsnittet "Litteraturläsning – lika farligt som livet självt?" och låt eleverna arbeta med några av uppgifterna på sidan 190.

HUR läsa skönlitteratur?

1. Läs eller gå igenom avsnittet "Att läsa på olika nivåer". Lyft särskilt fram textens tomrum. Låt sedan eleverna göra uppgiften på sidan 192 där de återvänder till novellen *Det är fest!*. (Se även "Mer om textens tomrum" här i lärarhandledningen.)
2. Inför läsningen av avsnittet "Innanför och utanför texten" kan ni gärna repetera det centrala innehållet i Svenska 3, enligt vilket eleverna ska göra "Litteraturvetenskapligt inriktad analys av stilmedel och berättartekniska grepp." Kunskapskravet utvecklar det centrala innehållet genom att slå fast att analysen kan röra "ett tema, en genre eller ett författarskap". Analysen av ett författarskap ska, för A-nivån, kunna göras ur flera perspektiv. Ett ord som betonas i kunskapskravet är textnära, vilket preciseras i det centrala innehållet till "stilmedel och berättartekniska grepp".
3. Läs avsnittet "Innanför och utanför texten" och låt eleverna reflektera kring skillnaderna mellan en biografiskt inriktad och en textnära inriktad läsning. Frågor att diskutera:
 - a. Vad kan kunskaper om författaren och verkets tillkomstsituation tillföra en analys?
 - b. Håller de med om att man ska vara försiktig med att dra alltför långtgående slutsatser om verket utifrån fakta om författaren?
 - c. Måste man veta något om en viss författare för att få ut något av läsningen? Det finns ett citat av Tomas Tranströmer som eleverna kan få reagera på. Tranströmer skriver: "Man behöver inte veta något om en författare för att läsa honom. Om somliga författare, till exempel Strindberg, vet man alldeles för mycket. Om andra, till exempel Shakespeare, nästan ingenting. Shakespeare blir inte sämre för det."
 - d. Kan de komma på något verk som tydligt påverkats av ett annat verk?
 - e. Betona slutligen att oavsett vilket perspektiv en analys har, ska den, enligt kursens centrala innehåll och kunskapskrav vara "textnära"

Mer om textens tomrum

På sidan 191 finns ett kort avsnitt om texters tomrum. Läroboken slår fast att skönlitterära texter i olika grad är fyllda av tomrum som läsaren själv måste fylla genom att skapa inre bilder, tolka och dra slutsatser. Läroboken sätter också ihop detta med litterär kompetens: ju mer vi läser och samtalar om skönlitterära texter, desto lättare har vi att fylla i tomrummen.

Låt gärna eleverna få möjligheter att diskutera tomrummen i de texter ni läser och arbetar med. Tomrummen kan naturligtvis fångas upp av frågor som rör handlingen och person- och miljöskildringen, men skulle också kunna vara huvudnumret i sig vid samtalet om en viss text.

Förslag på frågor att ställa till texten:

1. Vilka tomrum finns?
2. Vad får vi *inte* veta?
3. Vilka effekter skapar tomrummen?
4. Hur fyller du i tomrummen? Hur fyller dina klasskamrater i tomrummen?
5. Hur och varför skiljer sig antalet och vidden av tomrum mellan olika texter?

Låt gärna eleverna, när de läser och analyserar novellen *Höljen* på sidorna 219–221, diskutera novellens tomrum. Ett tomrum i novellen är till exempel mamman – var hon är, varför hon inte är hemma och varför de inte tycks kunna prata om henne. Vad innebär egentligen hennes frånvaro för pojken och pappan, och för deras relation?

Tips! Låt eleverna läsa någon av novellerna i antologin *Upplev litteraturen 3 – texter och tal* och särskilt fundera över textens tomrum. Läs till exempel *Det var nån fest* av Mirja Unge eller *Jupiters månar* av Alice Munro.

Analysera noveller och romaner

Varför analysera?

Utgångspunkten för kapitlet är att en litteraturvetenskapligt inriktad analys kan öppna texten på olika sätt och göra att läsaren kan få ut mer av det lästa. Det kan samtidigt vara viktigt att slå fast att det inte finns ett (riktigt) sätt att läsa och analysera litteratur, och att en analys inte syftar till att hitta det (enda) rätta svaret.

I boken *Doing English – A Guide for Literature Students* (Routledge 2009) skriver den brittiske litteraturvetaren och professorn vid University of London, Robert Eaglestone (s. 22–23):

Once you've realised that interpretations are determined by world-views and that many interpretations are valid, you can begin to explore a whole array of important ideas. A key to this is remembering that you aren't limited to your own world-view: you can learn about different ways in which different people might interpret the same text. While your initial reading might be shaped by your presuppositions, literary theory offers a huge, possibly infinite, number of ways of approaching literature. You are free to choose one or another critical method, or to switch from one to the other, or to experiment with a selection. [...] Literary theories simply offer different sort of questions to take into a text. Feminist approaches, for example, might suggest you to ask: How does this text represent the relationships between women and men? Historical approaches might lead you to ask: What is this text telling us about its historical period? The text may or may not explicitly be about these things, but you make these questions your specific focus in reading and base your interpretation on them.

Vid introduktion och genomgång av olika litteraturvetenskapliga begrepp, verktyg och analysmetoder kan en diskussion kring det som Eaglestone skriver i citatet ovan vara en god utgångspunkt. Samtidigt slår kunskapskravet för Svenska 3 (och kommentarmaterialet) som rör litteraturanlys tydligt fast att elevernas analyser ska vara "textnära". Alla tolkningar måste alltså stödjas "genom väl valda belägg från texterna" (A-nivå).

Mer om genrer

Begreppet genre tas upp både på sidan 194 och på sidan 201. Som framgår av dessa avsnitt kan man ha olika utgångspunkter när man genrebestämmer ett skönlitterärt verk. Böcker och filmer kan delas in utifrån handling, stil eller form. Indelningen i genrer kan också göras efter den stämning som förmedlas i boken (komedi, skräckfilm) eller den miljö som handlingen utspelar sig (västernfilmer i 1800-talets USA, collegefilmer i collegemiljö, science fiction i framtida, högteknologiska miljöer etc.). Även målgrupp kan vara ett kriterium för sortering av verk i olika genrer: barnfilmer, pojkromaner, tonårsfilmer, ungdomsromaner etc.

Låt eleverna själv komma underfund med detta genom att ge dem några frågor att fundera över. Arbeta så här:

1. Be eleverna läsa igenom sidan 194 och därefter det som står om genrer på sidan 201.
2. Återkoppla kort i helklass: Vad är vitsen med att dela in böcker och filmer i genrer? Varför kan det vara intressant att genrebestämma verk som man analyserar? Vad kan man utgå ifrån när man delar in verk i genrer? Finns det andra utgångspunkter än handling, stil och form som man kan ha när man delar in verk i olika grupper?
3. Låt eleverna därefter i mindre grupper fundera över vad som ligger bakom följande genrebeteckningar – vad har verk inom dessa genrer gemensamt? Förslagen i parenteser är just förslag, eleverna kan mycket väl komma upp med andra idéer.
 - a. Västerfilmer (*miljö: utspelar sig i de västra delarna av USA på 1800-talet*)
 - b. Krigsfilmer (*handling: handlar om krig*)
 - c. Science fiction (*miljö: utspelar sig i högteknologiska miljöer*)
 - d. Äventyr (*handling: handlar om personer på olika äventyr*)
 - e. Riddarromaner (*miljö: utspelar sig i riddarmiljö*)
 - f. Klassiker (*kvalitet: verket anses hålla en viss kvalitet*)
 - g. Ungdomsroman (*målgrupp: romanen riktar sig till ungdomar*)
 - h. Skräck (*stämning: läsaren/tittaren ska bli rädd*)
4. Avsluta med att gruppen tillsammans väljer en av genrerna (eller kommer på en egen) och göra en kravspecifikation. Vilka förväntningar finns på berättelser inom denna genre? Vad förväntar vi oss av berättelsernas karaktärer, miljö, handling, tempo, budskap, uppbyggnad etc. Vad kan en författare eller filmskapare absolut *inte* göra inom denna genre? Vad händer om en författare blandar in övernaturliga händelser i till exempel en kriminalroman (mördaren visar sig vara en galen trollkarl?), eller om det kära paret, efter alla förväxlingar, inte får varandra i slutet av en romantisk komedi?

Mer om tema

Termen tema nämns i kunskapskraven för Svenska 3, och behandlas i läroboken på sidan 203. Där konstateras bland annat att temat i en novell eller roman sällan finns tydligt formulerade i texten – att identifiera temat är istället en del av analysen. Författaren kanske själv inte riktigt är klar över vilka olika teman som kan framträda vid olika läsningar av texten.

I en intervju i tv-programmet *Babel* på SVT (28/5 2014) resonerar Nobelpristagaren i litteratur Mario Vargas Llosa kring just detta, och det kan vara intressant för eleverna att få ta del av det han säger i intervjun. Samtalet handlar om Vargas Llosas nya roman, *Den blygsamme hjälten*, och programledaren Jessika Gedin undrade bland annat: "Din nya roman är mycket humoristisk och handlar främst om fäder och söner. Varför valde du det temat?" Så här svarar Mario Vargas Llosa:

Jag visste inte att jag skrev om det. Det upptäckte jag när boken kom ut och alla kritiker sa att den handlade om relationen mellan fäder och söner. Jag godtar den beskrivningen, men det var inget jag var medveten om. Det är det som är så spännande när man skriver skönlitteratur. När man är klar ser man att man använt inte bara sina idéer och sin kunskap utan även sin instinkt, sin intuition. Och att dessa spontana, man kan kalla dem irrationella, ingredienser spelar en stor roll, ibland en rent avgörande roll, för boken man

skriver. Det kommer alltid som en överraskning för en själv när man upptäcker att man inom sig har underliga impulser som bara kommer fram när man skriver. Bara när man ger sig fantasin i våld, ger sig hän åt uppfinningsrikedomen. Ibland är det kritikerna och läsarna som upptäcker att man gjort något helt annat än man trodde man gjorde när man skrev boken.

I boken *Litteraturvetenskaplig analys genom hundra år – åtta sätt att läsa Gösta Berlings saga* (Liber 2008) placerar litteraturvetaren Anna Nordlund termen tema i en historisk kontext (s. 220):

Termen tema som litteraturanalytiskt verktyg för att formulera betydelser som inte är uppenbara kom först i bruk bland formalister och nykritiker. I och med att textanalys och så kallad närläsning fick brett genomslag inom litteraturvetenskapen under 1900-talets andra hälft försköts innebörden av ordet tema. Alltsedan antiken hade det varit intentionsriktat och avsåg ämnet för ett tal, ett poem eller en predikan.

Att en och samma text kan läsas och förstås på många olika sätt blir särskilt tydligt just i Anna Nordlunds bok, som innehåller utdrag ur åtta litteraturvetenskapliga analyser av Selma Lagerlöfs debutroman. Analyserna är från perioden 1903 och 2003.

I antologin *Upplev litteraturen 3 – texter och tal* finns utdrag ur några av dessa analyser. Ett av utdragen kommer från Vivi Edströms avhandling *Livets stigar. Tiden, handlingen och livskänslan i Gösta Berlings saga* från 1960. Enligt Edström är temat i Lagerlöfs debutroman "livskänsla i förhållande till spärrar och normer".

Ett annat utdrag är ur en avhandling av Maria Karlsson från 2002, *Känslans röst. Det melodramatiska i Selma Lagerlöfs romankonst*, som också behandlar *Gösta Berlings saga*. Karlsson identifierar ett annat tema som hon menar genomsyrar romanen: "underkastelse förvandlas till en position som ger kvinnor makt och förändrar männen så att en ny och jämlik ordning kan ta vid."

I samband med dessa texter finns en jämförande uppgift i *Upplev litteraturen 3 – texter och tal* där eleverna får jämföra Edströms och Larssons läsningar av *Gösta Berlings saga* och även undersöka vilka motiv de båda identifierar som stöd för sina respektive tolkningar.

Att låta eleverna få läsa de båda textutdragen och arbeta med uppgifterna kan vara ett sätt att tydliggöra vilken betydelse valet av analysmetod har för de resultat man får när man analyserar en text. De frågor man ställer till texten påverkar i stor utsträckning vilka svar man finner.

Mer om berättarperspektiv

Sidorna 209–212 behandlar olika berättarperspektiv och kopplar ihop berättarperspektiv med begreppen berättelsens tid och berättandes tid. Vid analyser av berättarperspektiv kan det vara viktigt att poängtera att det kan vara skillnad på den som berättar och den vars perspektiv eller förnimmelser som återges.

För att förtydliga denna skillnad kan även begreppet *fokalisator* användas. För ett utförligt resonemang kring berättare och berättande rekommenderas Anne Heiths bok *Texter – medier – kontexter* (Studentlitteratur 2008). Anne Heith hänvisar till fransmannen Gérard Genette som i sin bok *Narrative Discourse* belyser olika aspekter av

berättarperspektivet. Genette skiljer på *berättare* (den som har ordet) och *fokalisator* (den vars perspektiv som återges).

Anne Heith tar Franz Kafkas *Förvandlingen* som exempel och citerar från inledningen där Gregor Samsa precis vaknat och upptäckt att han förvandlats till en skalbagge: "Hans många smala ben, beklagligt spinkiga i jämförelse med hans fyllighet i övrigt, flimrade hjälplöst för ögonen på honom." Och några rader senare: "han började känna en förut obekant, dov smärta i sidan". Här är det knappast berättaren som känner hjälplöshet eller smärta, utan Gregor Samsa, som alltså inte är berättare.

Anne Heith föreslår därför följande frågor när man undersöker berättarperspektivet:

1. Vem har ordet (*berättaren*)?
2. Vem är det som förnimmer (*fokalisatorn*)?

På sidan 212 finns en Undersök-uppgift där eleverna får ta reda på vilket berättarperspektiv ett antal textutdrag i *Svenska impulser 3* har. En variant är att låta eleverna istället svara på de två frågorna för varje textutdrag. Vem har ordet och vem är det som förnimmer? Blir det tydligare för eleverna?

Mot slutet av kapitlet finns en hel novell, *Höljen* av Gyrðir Elíasson, med tillhörande uppgifter. Vid analysen av den kan det vara intressant att föra ett fördjupat samtal om berättarperspektivet (fråga 5, s. 221). Novellen har ett tredjepersonsperspektiv men den "osynliga" berättaren registrerar mest och läsaren får i princip ingen tillgång till personernas inre känsloliv.

Längst ner på sidan 210 i läroboken beskrivs detta berättarperspektiv, då berättaren saknar tillgång till personernas känslor och tankar. Ett sådant perspektiv skulle kunna definieras som *utifrånperspektiv*. Samtidigt är *Höljen* inte ett fulländat exempel på utifrånperspektivet, då det i slutet av novellen står: "Pojken visste vad hans pappa skulle säga härnäst."

Det kan vara också intressant att notera att (och diskutera varför) novellen byter tempus mitt i novellen – från presens till preteritum.

Analysera ett tema

I kunskapskraven för Svenska 3 står det att eleven ska kunna göra en litterär analys av "ett tema, en genre eller ett författarskap". Här är ett förslag på en uppgift där eleverna får arbeta med två texter i *Svenska impulser 3* och öva sig på att analysera ett tema.

Tema "Räddaren i nöden": jämför *Spökhanden* och *Love Hurts No.12*

Låt eleverna läsa och jämföra utdraget ur Selma Lagerlöfs novell *Spökhanden* (s. 204) med Kim W. Anderssons serienovell *Love Hurts No.12* (s. 225–228). Det finns intressanta likheter mellan de båda berättelserna vilket gör att de lämpar sig väl för en jämförande analys. Eftersom de två texterna dessutom är så pass korta passar de bra som övning inför en mer omfattande analys av längre texter. En variant är att eleverna gör uppgiften i mindre grupper och redovisar sina analyser muntligt för varandra.

De båda berättelserna har i grund och botten samma utgångspunkt: en kvinna är i fara och mannen rycker ut för att rädda henne. På sidan 205 i läroboken ges ett förslag på tema i *Spökhanden*, "det förljugna äktenskapet". Även *Love Hurts No.12* kan sägas utmana och driva med föreställningen om den heterosexuella kärleken där mannen är den som är stark, aktiv och dominant medan kvinnan är svag, passiv och hjälplös.

Fler likheter och skillnader som eleverna kan ta fasta på:

- I båda novellerna finns övernaturliga inslag: en spökhand respektive en drake.
- Både novellerna är berättade ur mannens perspektiv (*Spökhanden* har ett tredjepersonsperspektiv medan *Love Hurts No.12* är skriven i *jagform*). Det är bara deras tankar och känslor som läsaren har tillgång till.
- Hos Selma Lagerlöf är den manliga huvudpersonen en läkare, en slags modern hjälte och den som fastrarna ser upp till och sätter sin tilltro till. Han ska bekämpa det övernaturliga hotet med förnuft. I Kim W. Anderssons novell är den manliga huvudpersonen en riddare, en traditionell hjälte som ska besegra det övernaturliga hotet med ett svärd.
- Läkaren i *Spökhanden* är självgod och nedlåtande ("Just vad han ej ville. En hysterisk hustru!"). Genom läkarens tankar kan läsaren ta del av hans förväntningar på hur en hustru ska vara: passiv, lugn, väntandes på sin make. Precis som läkaren ger riddaren i *Love Hurst No.12* beslutsamt sig ut i natten för att rädda en kvinna ("vår fagreste ungmö, fröken Penelope") i hopp om att rädda henne och samtidigt få hennes hjärta i utbyte. Namnet Penelope för naturligtvis tankar till Homeros, till Odysseus fru, som väntade troget på sin make i alla år.

I sina analyser kan eleverna utgå från analysmallen på sidorna 230–231, även om den kan behöva anpassas eftersom de enbart får läsa ett kortare utdrag ur novellen *Spökhanden*.

Att analysera poesi

Högläsning av Skriket

Kapitlet inleds på sidan 234 med ett resonemang kring svårigheterna att definiera vad poesi är. Läroboken föreslår att ett sätt att beskriva poesi skulle kunna vara "texter som inte ser ut som prosatexter". Även om det naturligtvis är en förenklad beskrivning som enbart inskränker sig till formen, är det onekligen så att dikter oftast ser annorlunda ut än prosatexter.

Läroboken tar ganska raskt resonemanget vidare, bland annat med utgångspunkt i ett utdrag ur Staffan Bergstens bok *Den svenska poesins historia*, där han skriver om vad poesi är. Samtidigt kan ett sätt att introducera kapitlet och arbetet med poesi vara att just uppmärksamma betydelsen av hur dikter ser ut och ordnas på pappret.

Arbeta så här:

1. Läs dikten "Skriket" av Simon Armitage på sidan 256 högt för eleverna (utan att de har dikten framför sig). Ta inte hänsyn till radbrytningar eller blankrader utan läs dikten i ett flöde – som om det vore en prosatext.
2. Be eleverna reagera på texten. Vad handlar den om? Vilka handlar det om? Vad är det för slags text? Är det en dikt? Vad gör den i så fall till en dikt? Vilken betydelse har det att texten är så pass kort och koncentrerad?
3. Låt eleverna slå upp sidan 256 och läsa igenom dikten. Låt dem kommentera din högläsning. Borde dikten egentligen ha lästs på ett annat sätt? Hur och varför? Vad innebär radbrytningarna och blandraderna för hur vi uppfattar och läser dikten?

Arbeta med kapitlet

Här är ett förslag på arbetsgång för kapitlet:

1. Introducera kapitlet genom att göra uppgiften här ovanför, "Högläsning av Skriket".
2. Låt klassen arbeta med sidorna 234–242, till exempel i mindre grupper. Om eleverna gör "Skriv"-uppgiften på sidan 239 kan de få titta på collagedikter av Nobelpristagaren Herta Müller som inspiration. Det är enkelt att hitta bilder på collagedikter av henne på internet.
3. Det följande avsnittet, "Analysera poesi" (s. 243–251), är en genomgång av ett antal litteraturvetenskapliga begrepp och verktyg som eleverna har användning av när de ska analysera poesi. Antingen läser eleverna igenom avsnittet på egen hand, eller så kan det fungera som underlag för dig (och eleverna) vid genomgångar i helklass.
4. I antologin *Upplev litteraturen 3 – texter och tal* finns tio dikter. Om du som lärare vill stanna upp vid något eller några av de litteraturvetenskapliga begreppen som läroboken tar upp, till exempel genom att läsa och diskutera en dikt, kan dikterna i antologin passa utmärkt. Varje dikt kan naturligtvis läsas ur flera perspektiv, men här är några exempel på vilka dikter som kan vara särskilt intressanta att diskutera utifrån de begrepp som läroboken behandlar:
 - *Innehåll och motiv*: Wisława Szymborska, "Terroristen, han ser på", Yahya Hassan, "Salam Habibi".

- *Berättarperspektiv och personer:* Jenny Wrangborg, "Kallskänken", Wisława Szymborska, "Terroristen, han ser på", Yahya Hassan, "Salam Habibi".
 - *Miljö:* Jenny Wrangborg, "Kallskänken".
 - *Titel:* Tomas Tranströmer, "Morgon och infart", Yahya Hassan, "Salam Habibi".
 - *Tema:* Karin Boye, "Mogen som en frukt", Pär Lagerkvist, "Det blir vackert där du går".
 - *Bilder och symboler:* Petter Bergman, "Det finns stunder", Tomas Tranströmer, "Morgon och infart", Karin Boye, "Mogen som en frukt".
5. Låt eleverna läsa exemplet på diktanalysen av Tom Hedlund (s. 252–254).
 6. Sist i kapitlet finns en analysmall och fyra dikter. Tanken är naturligtvis att eleverna avslutningsvis ska få möjligheten att göra egna diktanalyser. Eleverna kan även välja bland dikterna i antologin *Upplev litteraturen 3 – texter och tal*. Där finns också tips på tematiska analyser av dikter.

Att analysera dramatik

Den starkare

Dramatikkapitlet inleds med ett kort utdrag ur Per Olov Enquists pjäs *Tribadernas natt* (s. 258–259). Här får eleverna direkt ta del av en dramatext. Enquists pjäs handlar dessutom om August Strindbergs och Siri von Essens äktenskap, och därmed anknyter det till andra utdrag i läroboken som också kretsar kring deras äktenskap (till exempel utdraget ur *Siri* av Lena Einhorn, s. 87–88).

Tribadernas natt handlar mer specifikt om repetitionerna av Strindbergs enaktare *Den starkare* som hade urpremiär på Dagmar-teatret den 9 mars 1889. Den lärare som vill kan med fördel låta eleverna få bekanta sig även med *Den starkare*, den pjäs som alltså repeteras för fullt i Enquists pjäs.

Den starkare är en kort pjäs som klassen hinner läsa på en lektion, eller som en läxa. Den finns tillgänglig på internet (se länktips längre ner) och är inte minst intressant eftersom pjäsen är en dialog mellan två kvinnor där bara den ena har repliker. Den andra kvinnan kommunicerar enbart genom gester, skratt och tystnad. Att noga studera scenanvisningarna blir därför särskilt viktigt vid en läsning och analys av *Den starkare*.

Eftersom många frågor lämnas obesvarade i pjäsen finns det dessutom mycket att diskutera. I en uppsats i *Samlaren – tidskrift för svensk litteraturvetenskaplig forskning* (årgång 127, 2006) diskuterar Hanif Sabzevari tre enaktare av August Strindberg. Om *Den starkare*, en av pjäserna som Sabzevari närläser, skriver han bland annat om de många frågor – uppenbara såväl som mer indirekta – som pjäsen inte ger några egentliga svar på. Dessa frågor kan alla vara intressanta att diskutera med eleverna:

Vilka är Fru X och Mlle Y egentligen? Är de systrar? Är de vänner eller ovänner när dramat är slut? Varför tigger Mlle Y? Går det att lita på allt Fru X säger när Mlle Y aldrig kommer till tals? Ser vi två skådespelerskor i det privata livet? Och framför allt: vem är den starkare?

[...]

Den starkare väcker indirekt många frågor som kanske inte direkt uppenbarar sig, till exempel: vad är sanning? Går det att lita på orden? Går det att lita på minnet? Upplever och tolkar två personer sanningen och minnen på samma sätt? Finns det någon sanning, och om det finns, finns det bara en sanning? Kan man med säkerhet ha visshet om någonting? Är minnen tillräckligt pålitliga för att betraktas som kunskap? Kan man lära sig någonting om nuet genom minnen?

Ett förslag är att ni återvänder till *Den starkare* när eleverna hunnit arbeta mer med kapitlet, framför allt avsnitten som rör scenanvisningar (s. 264–266) och dramaanalys (s. 266–276).

Här finns *Den starkare* tillgänglig på webben

★ Dramawebben: <http://www.dramawebben.se/pjas/den-starkare> (Här finns även information om pjäsens uppsättningshistoria)

★ Litteraturbanken:

<http://litteraturbanken.se/#!/forfattare/StrindbergA/titlar/NioEnaktare/sida/3/etext>

★ Projekt Runeberg: <http://runeberg.org/starkare/>

Tips! 2004 regisserade Thorsten Flinck *Den starkare* i form av ett tv-drama som visades i TV4. I pjäsen spelar Mikael Persbrandt och Thorsten Flinck de två rollerna – men till skillnad från i Strindbergs pjäs är personerna här män. Flinck placerar dessutom delar av pjäsen i en teatersalong. Pjäsen finns på Youtube:
www.youtube.com/watch?v=N_hmBzZ7VqU

Mer om planteringar

På sidan 270 finns en faktaruta om planteringar. Om klassen läser *Den starkare* kan det vara intressant att diskutera vilken effekt Mlle Y:s ”gapskratt” (när Fru X visar sin makes tofflor) har för hur vi uppfattar det som sker i pjäsen. Anar vi som läser pjäsen något redan här, innan Fru X börjar fatta misstankar? Varför skrattar hon så mycket? Känner hon igen något av det Fru X berättar om sin man?

Tre teatertraditioner – förslag på arbetsgång

På sidorna 278–290 får eleverna läsa om tre teatertraditioner: det psykologiska relationsdramat, den episka teatern och symbolism/absurdism.

Här följer ett förslag på hur ni kan arbeta med dessa avsnitt i klassen. Syftet med upplägget är att eleverna gruppvis får läsa in sig på varsin teatertradition och sedan presentera och försvara den i ett panelsamtal.

1. Dela in klassen i tre större grupper som ansvarar för varsin teatertradition, eller i sex mindre där två grupper får arbeta med samma tradition.
2. Grupperna förbereder sig genom att läsa igenom avsnittet som behandlar deras teatertradition och det utdrag som illustrerar traditionen. Grupperna kommer därmed att arbeta med följande avsnitt i läroboken:
 - a. Det psykologiska relationsdramat: sidorna 278–282. Utdraget kommer från Lars Noréns pjäs *Personkrets 3:1*.
 - b. Den episka teatern: sidorna 283–286. Utdraget kommer från Bertolt Brechts pjäs *Mor Courage och hennes barn*.
 - c. Symbolism/absurdism: sidorna 287–290. Utdraget kommer från August Strindbergs pjäs *Ett drömspel*.
3. Grupperna får gärna öva in några replikskiften från utdraget och spela upp vid redovisningen.
4. Grupperna bör även söka information utanför läroboken. Här kan antologin *Upplev litteraturen 3 – texter och tal* vara användbar, framför allt för grupperna som arbetar med det psykologiska relationsdramat (pjäsen *Natt* av Harold Pinter) och den episka teatern (utdraget ur *Jösses flickor* av Margareta Garpe och Suzanne Osten).
5. När grupperna känner sig klara är det dags för redovisningen i form av ett panelsamtal. Förslagsvis agerar du som lärare moderator och ställer frågor. Låt varje grupp kort presentera sin teatertradition. Därefter ställer moderatorn frågor till grupperna. Här kan det vara intressant att diskutera vad pjäserna inom de olika traditionerna vanligtvis handlar om. Vilka ämnen/teman kretsar det kring? Vill pjäserna något mer än underhålla? Vilka är de framträdande dramatikerna?
6. Avsluta med att grupperna får spela upp sina korta scener och motivera varför de valt just dessa – varför är de bra exempel på teater inom deras tradition?